

ԱՐՄԵՆ ՇՈՒՔՈՒՐՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և
իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ

ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՍՈՑԻԱԼ-ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ
ԱՐԺԵՔԻ ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ

Սույն հոդվածում բացահայտվում են իրավունքի սոցիալ-մշակութային արժեքի էությունը և հասկացությունը: Իրավունքը դիտարկվում է համասոցիալական մոտեցման տեսանկյունից՝ որպես կոնկրետ քաղաքակրթության սոցիալ-մշակութային արժեք:

Հիմնարանը- իրավունք, սոցիալական հասարակություն, մշակույթ, արժեք, արժեհամակարգ, նորմատիվ կարգավորիչ:

Վարքագծի այլընտրանքային տարբերակների միջև ընտրության անհրաժեշտությունը բնորոշ է ոչ միայն ճանաչողական գործընթացի համար, այլև ցանկացած այլ սոցիալական գործողության համար: Իրավական իրողության մեջ անգամ անգործությունը հաճախակի իրենից ներկայացնում է լարված ընտրության արդյունք: Իր հերթին, ցանկացած ընտրության հիմքում միշտ գտնվում է որոշակի արժեհամակարգ: Հենց արժեքային մոտեցման շնորհիվ հնարավոր է դառնում սուբյեկտների բուն իրավական ակտիվությունը, ինչպես և սոցիալական գործունեության մնացած բոլոր ձևերը: Արժեքային երանգ նետելով սոցիալական աշխարհի այս կամ այն երևույթին՝ անհատներն ու ընդհանրությունները դրանով իսկ նույնացնում են դրանք իբրև ցանկալի կամ անցանկալի, դրանց հետ են կապում իրենց շահերն ու մտադրությունները: Այն օբյեկտը, որը սուբյեկտի աչքերում գուրկ է արժեքային նշանակությունից, իր համար «կույր բիծ է», այսինքն՝ չի գրավում դրա ուշադրությունը և հաշվի չի առնվում իր կողմից իր վարքագծում: Որպես կանոն, արժեքների տակ հասկանում են առարկաների ու երևույթների որոշակի որակները, որոնք անհատական կամ կոլեկտիվ փորձի տեսանկյունից ունեն արտահայտված դրական կամ բացասական արժեք: Բրիտանական հանրագիտարանի համաձայն՝ արժեքը «սովորական կիրառման մեջ եզրույթ է, որը նշանակում է արժեքավորը»¹: Արժեքի տակ կարելի է հասկանալ «ցանկացած հետաքրքրության, ցանկության, ձգտման և այլ յուրաքանչյուրի առարկան»²: Մոտեցումների նկատմամբ փոքր-ինչ այլ մոտեցումը կապված է նրա հետ, որ «դրանք կայուն համոզմունքներ են նրանում, որ վարքագծի (գործողությունների) որոշակի տեսակն ավելի նշանավոր է (նախընտրելի է) մշակույթի գոյություն ունեցող տեսակում կամ մշակութային կոնտինիումում»³: «սեփական վարքագծի նպատակների ու նորմերի մասին մարդկանց ընդհանրացված

պատկերացումները, որոնք մարմնավորում են պատմական փորձը և կուտակված արտահայտում են առանձին ազգի և ողջ մարդկության մշակույթի իմաստը»⁴:

Արժեքների բնույթի մասին փիլիսոփայական պատկերացումներն էապես տարբերվում են արմատական պոզիտիվիզմից, որը բխում է արժեքների հարաբերական (ռելյատիվ) բնույթից, որ հանգեցվում է սուբյեկտի համար օբյեկտի ցանկալի լինելուն կամ վերջինի գագացումներին մինչև օբյեկտիվիզմը, որի տեսանկյունից արժեքների գոյությունն ընդհանրապես կապված չէ մարդու հոգեֆիզիկական կազմվածքի հետ (Մ. Շելեր). դրանք հասկացվում են իբրև բուն իրերի ու անձանց առանձնահատուկ հատկություններ (Ն. Գարտման)⁵:

Կառուցվածքային ընդհանուր մոդելը, որի հետ կապվում է արժեքների մասին պատկերացումը, հիմնված է նրա վրա, որ մարդկային վարքագիծը կրում է ինտենցիոնալ (այսինքն՝ ուղղորդված) բնույթ: Իրողության տարբեր տարրերը կարող են մարդու կամ կոլեկտիվի մոտ առաջացնել կամ ձգողություն, կամ վանում: Դրանից ելնելով՝ արժեքը կարող է բնութագրվել իբրև մի որակ, որի ուժով առարկան կամ երևույթը դառնում է սոցիալական ձգտումների օբյեկտ:

Առօրյա հասարակական փորձում արժեքներն ակնառու կերպով դրսևորվում են ընտրության իրավիճակներում, երբ սուբյեկտից պահանջվում է նախապատվություն տալ վարքագծի այս կամ այն տարբերակին:

Արժեքային բովանդակությունը դրված չէ սոցիալական իրողության բուն առարկաների ու երևույթների մեջ, այլ ներմուծվում է գնահատող սուբյեկտի կողմից: «Մենք ընկալում (ճանաչում) ենք մարդկանց և իրերը, որոնք ունեն արժեք կամ չունեն այն: Եվ դրա հետ մեկտեղ մենք մեզ հաշիվ չենք տալիս նրա համար, որ մենք՝ դիտարկման սուբյեկտներս, հանդիսանում ենք արժեքային չա-

փանհիշների արժեք, այլ ոչ թե իրեր ու մարդիկ՝ այդ դիտարկման օբյեկտները»⁶։ Օբյեկտի այն որակը, որը տվյալ հանգամանքներում հանդես է գալիս որպես դրական արժեք կոնկրետ անձի համար, մեկ այլ սուբյեկտի համար կամ նույնի համար այլ պայմաններում կարող է փոխել իր նշանը հակառակին կամ դառնալ ընդհանրապես անտարբեր։

Սակայն արժեքներն ունեն ոչ միայն սուբյեկտիվ, այլև օբյեկտիվ բովանդակություն։ Այն բխում է հենց նրանից, որ արժեքների ծագումը մնում է կոլլեկտիվ, անգամ եթե բուն գնահատականը բխում է առանձին անհատից։ Արժեքներն օբյեկտիվ են այն չափով, որով դրանք պահպանում են իրենց խմբային պատկանելիությունը։ Այս իմաստով կոնկրետ մարդու համար տարբերվում են մի կողմից իր սեփական սուբյեկտիվ արժեքները, իսկ մյուս կողմից՝ այն սոցիալական խմբի (ընդհանրության) արժեքները, որին նա պատկանում է։ Արժեքների վերջին կատեգորիան իր նկատմամբ հանդես է գալիս իբրև արտաքին մի բան, որոշ իմաստով՝ հարկադրական, նշանակում է՝ օբյեկտիվ։

«Արժեք» ու «գին» հասկացությունների նմանությունը ոչ թե հեռու է պատահական համընկնումից, այլ արտացոլում է այն հանգամանքը, որ հասարակական կարգի ժամանակակից ձևը մեծապես հիմնվում է փոխանակման տիպի կատեգորիաների ու պատկերացումների վրա։ Ընկալման այս մոդելի շրջանակներում բոլոր սոցիալական հարաբերություններն ու ինստիտուտները դիտարկվում են իբրև փոխանակման հատուկ տարատեսակներ։ Կարելի է ենթադրել, որ արժեքների մասին բուն հարցադրումն իրենից ներկայացնում է սպրանքադրամական հարաբերությունների տարածման կողմնակի էֆեկտ։

Այս իմաստով իր վրա ուշադրություն է դարձնում արժեքի ու գնի ակնհայտ կապը⁸։ Մի շարք դեպքերում այս հասկացությունները կարող են հանդես գալ իբրև միմյանց փոխարինելի. օրինակ, ռուսական թարգմանությունների համաձայն՝ Պրուդոնը զարգացնում էր արժեքի աշխատանքային տեսությունը, իսկ Մարքսը՝ արժեքի աշխատանքային տեսությունը. ընդ որում, արժեքի ու գնի տակ հասկանում են միևնույն երևույթը։

Այս պատկերացումների արմատները կարելի է հայտնաբերել հնագույն մշակույթներում։ Օրինակ, Մ. Մոսի «Ընծայի մասին ակնարկ» դասական աշխատության մեջ նկարագրվում են մարդի ցեղերի հավատամքները իրի հոգիների մասին, այդպես կոչված հաուները (բառացիորեն՝ «քամի»)։ Այս հոգին անընդհատ նպաստում է ցանկացած առարկայի և ունի սեփական ստիպողական

ուժ. մասնավորապես, այն կարող է պարտադրել նրան, ում նվիրված էր իբրև կատարել փոխադարձ նվեր, կամ վրեժխնդրություն կատարել նրա նկատմամբ, ով գողացավ այս իրը։ Ընդ որում «հաու-ն», ըստ երևույթին, ձգտում է «վերադառնալ իր ծննդավայրը» և ընդհանրապես «ինքն է հանդես գալիս անհատի նման մի բան»⁹։

Ըստ էության, այստեղ արդեն երևում է իրի «կրկնակիի» առաջացման գործընթացը, որը կատարում է ընկերակցության մեջ տարբեր կարգավորիչ գործառույթներ և որոշ չափով գիտակցվում է իբրև ինքնուրույն մի բան։ Հետագայում տեղի է ունենում նոր տրոհում, որի ժամանակ իրի այս ոգին սկսում է հանդես գալ արդեն երկու դեմքով՝ արժեքի ու գնի տեսքով, որոնք երբեմն միաձուլվում են։ Ընդ որում, արժեքն իրենից ներկայացնում է հղում դեպի իրի ձգողական, օգտակար հատկությունները, իսկ արժեքը հանդես է գալիս իբրև նրանց քանակական չափը որոշ համարժեքում։

Այս հատկություններն առավել հաճախ չունեն ինքնուրույն գոյություն, այսինքն՝ չեն կարող գոյություն ունենալ իրենց կրիչներից առանձին։ Օրինակ, «արդարությունը» միշտ կոնկրետ արարքի կամ որոշման հատկություն է, «ազատություն» կարող է ունենալ (կամ չունենալ) կոնկրետ անձը և այլն։ Այնուամենայնիվ, այս հատկությունները, որոնք համապատասխան հուզական արձագանք են առաջացնում սոցիալական սուբյեկտների մոտ, ենթարկվում են ֆեախիզացմանը կամ «ռեիֆիկացմանը» (իրականացմանը), այսինքն՝ նրանց կողմից ընկալվում են իբրև ինքնուրույն մի բան։ Այսպիսով, արժեքները ձեռք են բերում առարկայացված բնույթ և դառնում են հիմնադիր գործոն, որը սահմանում է մարդու գործողությունները։

Քանի որ հասարակության մեջ կարող է գոյություն ունենալ ոչ թե մեկ, այլ մի քանի «չափողական սանդղակ», այսինքն՝ նորմատիվ համակարգեր, ապա միևնույն երևույթի արժեքի մասին պատկերացումը տարբեր է լինելու՝ կախված նրանից՝ «եկալի» որ տեսակն է կիրառվելու դրա գնահատման համար։ Այդպիսի կարգավորիչ համակարգերից մեկն է հանդիսանում իրավունքը, որի տակ հասկանում են իշխանության իրավունք ստացած ձևակառուցում որոշակի կանոնների հավաքածու։ Այս իմաստով ցանկացած սոցիալական փաստը կամ երևույթը կարող է ստանալ իրավական գնահատական՝ դրական, բացասական կամ չեզոք։ Սակայն բուն իրավունքի՝ իբրև ինքնուրույն ինստիտուտի գնահատման համար իրավաբանական չափանիշներն անընդունելի են։ Ոչ ոք չի կարող դատավոր լինել սեփական գործում, ուստի «իրա-

վունքի իրավաբանական արժեքը», ինչպես և «բարոյականության բարոյական արժեքը» և այլն կլինենին դատարկ ու տավտողիական: Հետևաբար, բուն իրավունքի արսիտողիական գնահատականը պահանջում է ընտրել մեկ այլ հաշվարկակետ:

Մասնավորապես, հաճախակի ուշադրություն է գրավում իրավունքի բարոյական գնահատականը: Օրինակ, Յիցերոնը իրավունքի նշանակությունը հանգեցնում է անկասկած բարոյական բարիքների, առաջին հերթին՝ խիզախության ամրագրման անհրաժեշտությանը: Իրավունքի բարոյական արժեքի մանրամասն հիմնվորումն առաջարկեց Վ.Ս. Մոլոյովը, ով դիտարկում է իրավունքն իբրև հարկադրական բարոյական միմիում, այսինքն՝ բարոյականության յուրօրինակ նվազեցված շեմ, որի ժամանակ պահանջների համեմատաբար ցածր ծավալը փոխհատուցվում է դրանց կատարման երաշխիքների ուժեղացմամբ: Փաստորեն, Մոլոյովի համար իրավունքը հանդիսանում է պալիտատիվ մի չափորոշիչ, որը հանդիսանում է անհրաժեշտ գործիք բարոյականությունը պահելու համար գոնե այն մակարդակում, որ հասարակությունը պաշտպանում է վախճանից. «Իրավունքի խնդիրը նրանում չէ, որ չարիքի մեջ գտնվող աշխարհը Աստծո թագավորություն դառնա, այլ միայն նրանում, որ այն մինչև ժամանակի գալը դժոխք չդառնա»¹⁰:

Հաշվի առնելով արժեքի ու գնի կապը՝ լիովին բնական է դիտարկել իրավունքի տնտեսական արժեքը: Այդ հարցն առաջին անգամ հիմնովին մշակում է ստանում մարքսիստական սոցիալական տեսության մեջ, որը ելնում է նրանից, որ ողջ իրավական մեխանիզմը գոյություն ունի միայն տնտեսական գործընթացները սպասարկելու համար, ձևավորվող արտադրական հարաբերություններն ապահովելու համար: Ներկայումս գոյություն ունի միջառարկայական հետազոտությունների այնպիսի ինքնուրույն ուղղություն, ինչպիսին է «իրավունքի տնտեսական վերլուծությունը»: Մասնավորապես, դրա առաջատար ներկայացուցիչ Ռ. Պոզներն իրավունքի տնտեսական արժեքը (կամ «տնտեսական իմաստը») տեսնում է նրանում, որ իրավական կարգավորումը ձևավորում է մի համակարգ, որը դրդում է մարդկանց «արդյունավետ վարվել ոչ միայն ակնհայտ շուկաներում, այլև սոցիալական փոխգործությունների ողջ լայն ընդգրկությամբ»¹¹: Խոսքը գնում է նրա մասին, որ իրավական միջոցներով մարդկանց վարքագիծն ուղղվում է ընդհանուր ծախսերի նվազեցման կողմը. «Իրավունքը ձգտում է «գուշակել», թե ինչպես կողմերը պետք է (ex ante) տեղավորել որոշակի բեռ կամ

շահ, օրինակ՝ պատասխանատվություն որոշակի հաջող կամ անհաջող չկանխատեսված հանգամանքի նյութականացման դեպքում: Եթե իրավունքը ճիշտ է «գուշակում», դա բերում է հենց տնտեսական ծախսերի նվազեցմանը՝ վերացնելով անհրաժեշտությունը գործարքներ կնքելով կողմերի հետ իրավունքի միջոցով, ինչպես նաև չափազանց բարձր տնտեսական ծախսերի դեպքում ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործում»:

Ընդ որում, Ռ. Պոզները կանխատեսում է, որ նմանատիպ դիտարկումները կարող են քննադատության ենթարկվել բարոյական կողմերի անտեսման պատճառով, և ձգտում է ցուցադրել իրավունքի բարոյական ու տնտեսական արժեքի միջև առկա կապը. «Ազնվությունը, հուսալիությունը և արդարությունը կրճատում են գործարքների ծախսերը: Բռնությունից հրաժարումը նպաստում է բարիքների կամովին փոխարինմանը: Հարևանությունն ու ալտրուիզմի այլ կողմերը կրճատում են արտաքին ծախսերն ու մեծացնում արտաքին շահերը...»¹²:

Այսպես կամ այնպես, բարոյականությունն ու տնտեսությունը մարմնավորում են իրավունքի արժեքի նկատմամբ միայն մասնակի, թեպետ և սոցիալապես նշանակալից մոտեցումները: Ավելի ունիվերսալ գնահատականը ստանալու համար հարկավոր էր գտնել ընդհանրացնող համատեքստը, որի մեջ կարող են ներգրավել այս երկու արժեքային համակարգերը: Եթե հարց տանք այն ոլորտի մասին, որի նկատմամբ և՛ բարոյականությունը, և՛ տնտեսությանը, և՛ իրավունքն իրենցից ներկայացնում են բաղկացուցիչ մասեր, ապա այդպիսին է հանդես գալիս մշակույթը: Ուստի իրավունքի տնտեսական, բարոյական և այլ հնարավոր գնահատականները կարող են սինթեզվել «սոցիոմշակութային արժեք» հասկացության մեջ:

Մշակույթը կարող է սահմանվել իբրև բնակվելու արհեստական միջավայր՝ յուրօրինակ վերակառույց կենսաբանական մեխանիզմների վերևում: Մշակույթի հիմնական գործառույթն է ստեղծել ամբողջականության կառույցները, որ ապահովում է մարդկանց համատեղ կյանքի հնարավորությունը: Կենդանական աշխարհում այս խնդիրը, ինչպես հայտնի է, լուծվում է գենետիկորեն փոխանցվող մեխանիզմների օգնությամբ, որոնք ապահովում են անհատների միջև հարաբերությունների արդյունավետ կարգավորում՝ առաջացող հակամարտությունների լուծումը ներառյալ: Մշակույթը, ընդհակառակը, սկզբունքորեն տարբերվում է գուտ կենսաբանական գործընթացներից, չի հանդիսանում մարդու բնական կենսաբանական ու հոգեբանա-

կան հատկությունների անմիջական շարունակություն¹³ : Այն հնարավոր է միայն իբրև բարդացման գործընթաց, իբրև մշտապես վերարտադրվող ջանք և այս իմաստով իրենից ներկայացնում է «մարդկային կենսագործունեության կազմակերպման ու զարգացման յուրօրինակ եղանակ, որը կտրակա-նապես տարբերվում է կյանքի կենսաբանական ձևերից»¹⁴ :

Բ. Մալինովսկու կողմից առաջարկված մշակույթի նկատմամբ գործառական մոտեցման տեսանկյունից ցանկացած սոցիալական ֆենոմեն կարող է և պետք է դիտարկվի իբրև մշակույթի՝ իբրև համակարգային ամբողջության համար արժեք ներկայացնող որոշակի հատկությունների կրիչ: Իր հերթին մշակույթն ինքնին ներկայացնում է հարմարանքների մի ամբողջական մեխանիզմ, որի հիմնական նշանակությունն է մարդու հենքային պահանջների բավարարումը: Այլ կերպ ասած, մշակույթը չգիտի անպետք ոչինչ. ցանկացած երևույթ, որքան էլ այն լինի աննշան կամ թվա ոչ պետքական, անխուսափելիորեն իր ներդրումն է կատարում այս ընդհանուր խնդրի լուծման գործում՝ այսպես կամ այնպես նպաստելով այս հիմնարար պահանջների բավարարմանը: Ընդ որում, առանձնանում է երևույթների առանձին խումբ՝ այդպես կոչված, մշակութային իմպերատիվներ, որոնք հանդես են գալիս իբրև մշակութային ամբողջության բոլոր այլ գործառական տարրերի գործողության ունիվերսալ պայմաններ: Մասնավորապես, այդպիսի «մշակութային իմպերատիվների» թվին Բ. Մալինովսկին դասում էր նաև իրավունքը¹⁵ :

Այն փաստը, որ իրավունքն իրենից ներկայացնում է սոցիոմշակութային արժեք, կարելի է հաստատել երկու ճանապարհով: **Առաջինը**, հասարակության մեջ իրավունքի գոյությունը պահանջում է զգալի ռեսուրսներ: Իրավաբանական ենթակառուցվածքի կառուցումն ու դրա պահպանումն աշխատանքային վիճակում կապված են հասարակության համար նյութական, կազմակերպչական և այլ բնույթի հսկայական ծախսերի հետ: Օրենսդրական կորպուսը, իրավապաշտպանական մարմինները, իրավաբանական գոյացություններն ու իրավաբանական դաշտի մնացած բոլոր ինստիտուցիոնալ տարրերն ունեն չափազանց բարձր «սոցիալական գին»: Սակայն արժեքի առկայությունը վկայում է այն մասին, որ գոյություն ունի նաև արժեքը, հակառակ դեպքում անհրաժեշտ ռեսուրսները չէին առանձնացվի:

Երկրորդ, իրավունքի սոցիոմշակութային արժեքն ակնառու կերպով դրսևորվում է ճգնաժամա-

յին ու հեղափոխական բնույթի իրադրություններում: Ցանկացած հեղափոխություն արտաքինապես իրենից ներկայացնում է արմատական խզում անցյալի հետ, որը դրսևորվում է սոցիալ-տնտեսական ու քաղաքական կարգավորման հիմքերի կտրուկ, թռիչքային փոփոխության մեջ: Ուստի հեղափոխության առաջին գոհր սովորաբար դառնում է հասարակության իրավական համակարգը, որն ապահովում է սոցիալական բնույթի պահպանվածությունը: Հեղափոխությունը պահանջում է ոչ թե սահմանված իրավաբանական կարգերի միանվագ քանդում, այլ լիարժեք հրաժարում դրանցից: Դա նշանակում է, որ, վճիռ կայացնելով գոյություն ունեցող իրավակարգում, դրա վրա է դրվում հասարակության ողբալի վիճակի համար մեղավորության զգալի մասը: Սակայն, քանդելով նախկին իրավակարգը, հեղափոխությունը գրեթե անմիջապես արագացված տեմպերով սկսում է ծնել սեփական նորմատիվային ձևերը: Բանը նրանում է, որ հեղափոխությունը կապված է առանձին վերցրած իրավական համակարգի վախճանի ու մահվան հետ, այլ ոչ թե իրավունքի՝ ընդհանուր առմամբ իբրև սոցիալական ինստիտուտի վաճխանի ու մահվան հետ: Ընդհակառակը, հեղափոխական փորձը հաստատում է իրավունքի ունիվերսալությունն ու անփոխարինելի լինելը՝ որպես սոցիոմշակութային ինտեգրման միջոցի, քանի որ հին իրավակարգի քանդման արդյունքում հեղափոխական ուժեր գրեթե անմիջապես ստեղծված են ինքնուրույն, դիմել իրավական ձևին՝ հասարակական կյանքի սկզբունքների ներդրման ու օրինականացման համար: Իսկապես, ցանկացած հեղափոխությունից հետո պահպանվում են իրավական համակարգի հենքային կառույցները՝ օրենքը, դատարանը, սեփականությունը, պայմանագիրը, հանցագործությունը, պատիժը, ոստիկանությունը և այլն: Փոխվում են միայն դրանց անվանումները, սուբյեկտները և այլն, սակայն ոչ իրավունքի հենքային այս ինստիտուտների բնույթն ու գործառույթները:

Այսպիսով, հասարակությունը նախընտրություն է տալիս իրավական ձևերին՝ իր գոյության և՛ կայուն, և՛ ճգնաժամային ժամանակաշրջաններին: Իրավունքի ու դրա բացակայության միջև ընտրությունը անշեղորեն կատարվում է իրավական կարգավորման օգտին, թեպետ և դրա տեսակն ու բնույթը կարող են էապես տարբերվել՝ կախված կոնկրետ պատմական հանգամանքներից: Այլ կերպ ասած, իրավունքն ունի օբյեկտիվ սոցիոմշակութային արժեք, քանի որ հանդիսանում է ամբողջ հասարակության մասշտաբում մշտական ձգտումների առարկա:

Իրավունքի սոցիալ-մշակութային արժեքը սահմանելը նշանակում է պատասխանել հետևյալ հարցին. ինչպե՞ս է այն նպաստում մարդու հիմքային պահանջների բավարարմանը, այլ կերպ ասած, ինչպես է իրավունքը մասնակցում մարդկանց համատեղ գոյության հնարավորությունն ապահովող արհեստական միջավայրի ստեղծման գործում:

Իրավունքի արժեքի հիմնախնդիրն ինքնին առաջանում է որոշակի սոցիոմշակութային պայմանների առկայության ժամանակ: **Առաջինը**, ցանկացած արժեք արդիականանում է, որպես կանոն, դրա պակասորդի առաջացման ժամանակ, քանի որ հենց այդ ժամանակ պարզ է դառնում, որ պակասող, ոչ բավարար զարգացած սոցիալական կյանքի սկիզբն ունի իրական նշանակություն: Կարելի է ենթադրել, որ կենսական բոլոր պահանջների բավարարման հիպոթետիկ իրավիճակում մշակույթը չէր բախվի արժեքի հասկացությանը: Ընդհանուր առմամբ, բուն ընտրության իրադրությունն ազդանշում է այն մասին, որ առկա հնարավորություններն անսահման չեն, և որ հանուն միայն մեկ բարիքի հարկ է լինելու զոհաբերել մեկ այլ բան: Այսպիսով, իրավունքի՝ իբրև արժեքի գիտակցման պատճառ կարող է ծառայել հասարակական կարգուկանոնում իրավական տարրերի պակասը:

Երկրորդ, իրավունքի արժեքի մասին հարցն արդիականացնող ևս մի գործոն է հանդիսանում կասկածը: Հիմնավորումն այն բանի, թե ինչու այս կամ այն առարկան արժեքավոր է, վկայում է դրանում սկզբնական վստահության բացակայության մասին: Իրավունքի արժեքը բացատրելը, այսպիսով, նշանակում է արձագանքել հասարակության կողմից բաց կամ լռելյայն կասկածներին: Այս հարցում համընդհանուր համաձայնությունը առիթ չէր տա հրապարակային մեղադրանքի համար, և այս դեպքում իրավունքի արժեքը հանդես կգար որպես ինքնին ընդունվող մի բան, ինչը ենթակա չէ հետա-

գա ռեֆլեքսիայի իր հանրահայտ ու ակնհայտ լինելու պատճառով:

Իրավունքի՝ որպես այդպիսին, որպես ինքնուրույն մշակութային արժեք իր հետագա կոնկրետացումն է գտնում հատուկ բնույթի արժեքներում, որոնք վերաբերում են իրավունքի ձևին ու բովանդակությանը: Իրավունքը, խստորեն ասած, իր մեջ չի ձևավորում արժեքների սեփական եզակի համակարգ, այլ հանդես է գալիս իբրև հասարակության արդեն իսկ գոյություն ունեցող արժեքների ձև: Այն ձևավորվում է արքիոլոգիական խտացումների շուրջ: Իրավական արժեքների առանձնահատկությունը կայանում է, **առաջին**, նրանում, որ դրանք կրում են ձևականորեն ընդունված ու պաշտոնապես սահմանված բնույթ, ամրագրվում են նորմատիվ աղբյուրների համակարգում, պաշտպանվում իշխանության կողմից: **Երկրորդ**, քանի որ իրավունքը կարգավորում է մարդկանց բացառապես արտաքին վարքագծային գործողությունները, ապա իրավական արժեքները պետք է դրսևորվեն կոնկրետ առարկայացված ձևերում. հոգևոր արժեքները (սեր, իմաստություն, գեղեցկություն և այլն) հիմնականում ընկալվում են իրավունքի կողմից միայն այնքանով, որքանով հնարավոր է դրանց նյութականացված դրսևորումը: **Երրորդ**, իրավական արժեքները, լինելով նորմատիվ կերպով նշանավոր, դրա պատճառով անկասկած կրում են ընդհանրացված, միջինացված, տիպիկ բնույթ: Այսպիսով, իրավական արժեքները կարող են սահմանված լինել իբրև տիպիկ սոցիալական նախասիրություններ, որոնք ստանում են պաշտոնակար նորմատիվ ճանաչում ու պաշտպանություն:

¹ Տե՛ս Value // Encyclopaedia Britannica. 11th ed. Vol. XXVII. P. 867.

² Տե՛ս Ивин А.А. Основания логики оценок. М., 1970. С. 12.

³ Տե՛ս Супрун В.И. Ценности и социальная динамика // Наука и ценности. Новосибирск, 1987. С. 162.

⁴ Տե՛ս Лапин Н.И. Модернизация базовых ценностей россиян // Социологические исследования. 1996. N 5. С. 5.

⁵ Մանրամասն տե՛ս Лосский Н. Ценность и бытие. Бог и Царство Божие как основа ценностей. Париж. 1931. С. 6-15.

⁶ Տե՛ս Радбрух Г. Философия права. М., 2004. С. 11.

- ⁷ Տե՛ս Կեսնով Ի.Լ. Истоки права // Истоки и источники права: очерки / под ред. Р. А. Ромашова, Н.С. Нижник. СПб., 2006. С. 62-64.
- ⁸ Տե՛ս, օրհնակ՝ Мартышин О.В. Проблемы ценностей в теории государства и права // Государство и право. 2004. N 10. С. 5.
- ⁹ Տե՛ս Мосс М. Очерк о даре // Общества. Обмен. Личность: труды по социальной антропологии. М., 1996. С. 99.
- ¹⁰ Տե՛ս Соловьев В.С. Право и нравственность. М. - Минск. 2001. С. 42.
- ¹¹ Տե՛ս Познер Р. Экономический анализ права. Т. 1. СПб., 2004. С. 340.
- ¹² Տե՛ս նույն տեղում, էջ 356.
- ¹³ Մանրամասն տե՛ս Пигалев А.И. Культура как целостность (методологические аспекты). Волгоград, 2001. С. 34-38.
- ¹⁴ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 42:
- ¹⁵ Տե՛ս Малиновский Б. Научная теория культуры. М., 2005. С. 103-111.

Армен Шукурян
Аспирант института философии,
социологии и права НАН РА

РЕЗЮМЕ

Понятие социально-культурной ценности права

В данной статье раскрывается сущность и понятие социально-культурной ценности права. Право рассматривается автором в контексте общесоциального подхода, как социально-культурная ценность конкретной цивилизации.

Ключевые слова: право, социальное общество, культура, ценность, система ценностей, нормативный регулятор.

Armen Shukuryan
PhD student of the Institute of Philosophy,
Sociology and Law of NAS RA

SUMMARY

The concept of socio-cultural values of the right

This article reveals the essence and the concept of socio-cultural values of the right. The right is considered by the author in the context of General social approach as a socio-cultural value of a particular civilization.

Keywords: law, social society, culture, values, system of values, a normative regulator.